

R A Z P R A V E – S T U D I E S

Politični koncept kranjskih ustavovernih veleposestnikov v 60. letih 19. stoletja – njihovi koncepti razmišljanja o političnih, nazorskih in nacionalnih vprašanjih

Rajmund Lamprecht*

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 94(497.4):32"18"

Rajmund Lamprecht: Politični koncept kranjskih ustavovernih veleposestnikov v 60. letih 19. stoletja – njihovi koncepti razmišljanja o političnih, nazorskih in nacionalnih vprašanjih. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 90=55(2019), 1, str. 5–27

Avtor v prispevku obravnava kranjski politični klub Ustavovorni veleposestniki. Pri tem ugotavlja, da je bil klub nadnacionalno orientiran. Člani so bili proti delitvi prebivalstva na podlagi nacionalnosti. Njihovi člani so sicer bili liberalno usmerjeni in se s konkordatom niso strinjali. Slednje je imelo za posledico, da so se zamerili Cerkvi. Kranjski duhovniki so širitev njihovih idej na podeželje uspešno preprečevali in klub na podeželju ni dosegal vidnih političnih uspehov. Ustavovorni veleposestniki so se zavzemali za sobivanje nemške in slovenske kulture ter bili prepričani, da bi morale vse nacije imeti enake pravice, tako slovenska kakor nemška. Bili so pripravljene podpreti vsako nacionalno pobudo, idejo in željo, dokler ta ni bila nacionalistična. V slovenski ideji o Zedinjeni Sloveniji so videli nacionalistični program ter so jo odklanjali. Ustavovorni veleposestniki so se poskušali na podlagi liberalnih načel združiti s slovenskimi liberalci, a ti niso bili pripravljene zapustiti Narodne stranke.

Ključne besede: Narodna stranka, ustavovorni veleposestniki, Kranjska, 19. stoletje, volitve, narod, nacionalnost, jezik, konkordat, Deschmann, Schwegel, Vošnjak, Costa, Bleiweis, Auersperg, Nemci, tabori, Suppan, deželni zbor

* Rajmund Lamprecht, univ. dipl. zgod., Selniška cesta 27, SI – 2352 Selnica ob Dravi, rajmundl@gmail.com

1.01 Original Scientific Article
UDC 94(497.4):32"18"

Rajmund Lamprecht: The Political Concept of Carniola Constitutional Big Landowners in the 1860s – their Way of Thinking about Political, Ideological and National Questions.
Review for History and Ethnography, Maribor 90=55(2019), 1, pp. 5–27

In this treatise, the author discusses the Carniola political club *Constitutional Big Landowners* and states that the club was supranational oriented. Its members were against the division of people according to their nationality. They were liberally oriented and were against the concordat, which negatively affected their relationship with the Church. The Carniola priests were successful in preventing the expansion of their ideas in the countryside and therefore the club did not score any political success in this area. The Constitutional Big Landowners promoted the coexistence of the German and Slovene culture and were convinced that every nation should have the same rights, as the German so the Slovene. They were in favour of any national initiative, idea or desire, as long as it was not nationalistic. They understood the Slovene idea of United Slovenia as a nationalistic programme and therefore refused it. Based on the liberal ideas, The Constitutional Big Landowners tried to connect with the Slovene liberals, but they were not ready to leave the National Party.

Key words: National Party, constitutional big landowners, Carniola, 19th century, elections, nation, nationality, language, concordat, Deschmann, Schwegel, Vošnjak, Costa, Bleiweis, Auersperg, Germans, "tabori", Suppan, provincial assembly

UVOD

Vojaški poraz v Italiji leta 1859 je vplival na notranjepolitične razmere v Avstriji. Posledica je bila oktobrska diploma leta 1860. Dva meseca kasneje je sledila še zamenjava za državnim krmilom in na oblast je prišel Anton Schmerling. Ta je razširil volilno pravico in tako omogočil začetke političnega življenja. Leta 1861 je nato sledila februarska ustava, katere osnove so se ohranile do razpada monarhije.¹ V okviru te ustave se je prvi kuriji

¹ Vasilij Melik, Začetki Slovenskega političnega življenja in Lovro Toman, *Kroparski zbornik – ob 100-letnici Plamena*, založba Medium (Radovljica 1995), 160; Jože Žontar, *Die Verwaltung der Steiermark, Kärntens, Krains und des Küstenlandes 1848 bis 1918* (Handbücher und Karten zur Verwaltungsstruktur in den Ländern Kärnten, Krain, Küstenland und Steiermark bis zum Jahre 1918, ein historisch-bibliographischer Führer / Priročniki in karte o organizacijski strukturi v deželah Koroški, Kranjski, Primorju in Štajerski do leta 1918, zgodovinsko-bibliografski vodnik / Manuali e carte sulle strutture amministrative nelle province di Carinzia, Carniola, Litorale e Stiria fino al 1918, guida storico-bibliografica, redakcija Žontar Jože, Steirermärkisches Landesarchiv, Graz 1988), 52 in 53, Hajo Holborn, *A history of modern Germany, 1840–1945* (Vol. 3, Princeton university press 1982), 163; Robert A. Kann, *A history of the Habsburg empire, 1526–1918* (University of California press 1980), 327–329; Hugh Le Caine Agnew, *The flyspecks on Palivec's portrait, The limits of loyalty: Imperial symbolism, popular allegiances and state patriotism in the late Habsburg monarchy*, ur. Cole Laurence and Unowsky L. Daniel

oz. veleposestvu zagotovilo skoraj tretjinsko zastopstvo v deželnih zborih.² 21. marca 1861 so se začele na Kranjskem volitve v deželni zbor. Volilna pravica je bila omejena in dejansko je smelo voliti le 8 % kranjskega prebivalstva. V prvi kuriji je bilo volilnih upravičencev 77.³ V mestih se je volilo neposredno, na deželi posredno. Volilo se je volilne može, ki so nato v imenu volivcev volili poslance. Volilnih mož je bilo na Kranjskem 908. Približno na 500 volivcev je prišel eden. Volilnih okrajev je bilo 10, najmanjši med njimi pa je bil vipavski volilni okraj, ki je obsegal Vipavo in Idrijo s 46 volivci, ki so volili enega poslanca. Največji volilni okraj je bil trebanjski, ki je obsegal Stično, Litijo, Radeče, Mokronog, Trebnje in Žužemberk s 159 volivci, ki so volili tri poslance. Glasovanje je potekalo tako, da se je prebralo kandidate in glasovi so se oddali ustno. Že vnaprej je bila določena glasovalna ura in zamudnikov niso čakali. Rezultat je bil seveda takoj znan. Uradno klubov oz. strank ni bilo.⁴ Zasedimo dve skupini – Meščanski odbor in Ambroževo skupino. Meščanski odbor je bolj poudarjal slovenstvo, Ambroževa skupina bolj ustavnost, a sta bili dve tretjini kandidatov skupnih. V obeh skupinah najdemo tako slovenske kakor nemške kandidate; na seznamu kandidatov Meščanskega odbora je bil celo Gustav Heimann, po narodnosti Jud, ki je konvertiral k protestantizmu in je bil izrazit zagovornik nemštva in sovražen do slovenstva.⁵ Zato tudi ne moremo potegniti nekih ločnic in definicij. Izvoljen je bil tisti, ki je dobil več kot polovico glasov. Agitacija je potekala večinoma ustno. Prve volitve so vse presenetile. Posledično konkretnih priprav in organizacije ni bilo.⁶ Nemški liberalci so sem ter tja kandidirali tudi na drugih listah.⁷

(Berghan books 2007), 87; Daniel Unowsky, *Reasserting empire, Habsburg imperial celebrations after the revolutions of 1848–1849, Staging the past: the politics of commemoration in Habsburg central Europe, 1848 to the present* (Purdue university 2001), 18; Barbara Jelavich, *Modern Austria: Empire and Republic 1815–1986* (Cambridge university press, New York 1987), 61; Marshall Dill, *Germany: A Modern History* (University of Michigan press, Michigan 1970), 86; Frederick B. Chary, *The History of Bulgaria* (Abc-Clio, Sanata Barbara, California 2011), 27.

² Lothar Höbelt, *Kornblume und Kaiseradler, Die deutschfreiheitlichen Parteien Altösterreichs 1882–1918* (Verlag für Geschichte und Politik, München 1993), 143–145.

³ Zur Wahlbewegung, *Laibacher Zeitung* (29. 3. 1861), 287.

⁴ Melik, Začetki slovenskega političnega življenja in Lovro Toman, 160; Žontar, *Die Verwaltung der Steiermark, Kärntens, Krains und des Küstenlandes 1848 bis 1918*, 52 in 53.

⁵ Dragan Matić, *Nemci v Ljubljani, 1861–1918* (Historia 6, znanstvena zbirka oddelka za zgodovino Filozofske fakultete, Ljubljana 2002), 11 in 12.

⁶ Melik, Začetki slovenskega političnega življenja in Lovro Toman, 160; Vasilij Melik, *Slovinci 1848–1918* (založba Litera, Maribor 2002), 155; Vasilij Melik, *Politično življenje v Ljubljani (Od Maribora do Trsta 1850–1914, uredila Darko Friš in Franc Rozman, Pedagoška fakulteta, Maribor 1998)*, 43; Gorazd Stariha, *Politične razmere na Slovenskem od obnove ustavnega življenja 1860/61 do dualizma 1867* (doktorsko delo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Ovsiške 2003), 31.

⁷ Matić, *Nemci v Ljubljani*, 75.

NARODNA ZAVEST

Božidar Jezernik je zapisal odlično misel, da *narodne zavesti v takšnem smislu, kot so jo razvila evropska nacionalistična gibanja v 19. stoletju, preteklost ni poznala. Poznala je zavest o pripadnosti stanu, veri, deželi, državi, nikakor ne narodu. Nove politične skupine (narodi), ki so se v 19. stoletju začele oblikovati tudi v avstrijskem cesarstvu, so bile tako brez precedensa v preteklosti, da so morali sodobniki zanje 'izumiti celo zgodovinsko kontinuiteto'*.⁸

Josip Vošnjak⁹ je v svojih spominih kot zaveden Slovenec zapisal: »V naši družini smo med seboj navadno nemško govorili, toda znali smo tudi slovensko. Čutili pa se nismo ne za Nemce ne za Slovence, ker se za narodnost sploh nikdo ni menil do l. 1848.«¹⁰

Tuji popotniki, ki so prihajali na Kranjsko in v Ljubljano pred letom 1848, so opisali Ljubljano kot nemško mesto. Nemški popotnik Joseph Kreil je ok. leta 1817 zapisal, da je bila Ljubljana prvo mesto, gledano iz italijanske smeri, kjer so na ulicah govorili njegov materni jezik – nemščino. Tudi Britanec Charles Frankland, ki je v dvajsetih letih potoval skozi Ljubljano, je »začutil, da se je vrnil v Nemčijo«.¹¹ Razloge za takšne ocene je treba iskati predvsem v dejstvu, da je bila nemščina takrat jezik literature, kulture, izobražencev, trgovcev, obrtnikov in višjih slojev. Neki nemški liberalec, ki je bil po rodu Čeh, je leta 1885 opisal svoje stališče do te problematike tako: »Če se Čehi na Češkem spremenijo v Nemce, to po moji misli ni smrtni greh, zakaj povzpeli se bodo z nižje ravni v sončno višavo zelo omikanega naroda. Toda če bi skušali na Češkem počehiti Nemce, bi bilo to nekaj povsem drugega; to bi bila nesreča, o kakršni še ni bilo slišati v svetovni zgodovini«.¹² Nemščina je znotraj monarhije in tudi izven njenih meja uživala status, kakršnega ima danes angleščina, seveda osredotočeno na 19. stoletje. Slovenska narečja so še v 19. stoletju bila prežeta z nemškimi izrazi in popačenkami.

⁸ Božidar Jezernik, *Od vzpona do nacionalizacije (Slovensko meščanstvo od vzpona do nacionalizacije 1848–1948)*, Mohorjeva založba, Celovec 2008), 26; Pieter M. Judson, *Changing Meanings of »German« in Habsburg Central Europe, The Germans and the East*, ur. Ingrao W. Charles and Szabo A. J. Franz (Purdue university press, 2008), 115.

⁹ Josip Vošnjak, slovenski politik, pisatelj in zdravnik. Rodil se je leta 1834 v Šoštanju in umrl leta 1911 v Visolah. Družina je izvirala iz Vitanja in bili so usnjarji. Zvone Kržišnik, *Slovenski politiki izza pomladi narodov* (založba Grafa, Ljubljana 1994), 88–99; Marjan Drnovšek in Mirko Kambič, *Ljubljana na starih fotografijah* (Zgodovinski arhiv, Ljubljana 1985), 132; Stane Granda, *Mala zgodovina Slovenije* (Celjska Mohorjeva družba, Celje 2008), 215.

¹⁰ Melik, *Slovinci*, 143.

¹¹ Jezernik, *Od vzpona do nacionalizacije*, 29.

¹² Jezernik, *Od vzpona do nacionalizacije*, 29; Werner J. Cahnman, *Social Issues, Geopolitics and Judaica* (Transaction publishers, New Jersey 2007), 329.

Tudi Vasilij Melik ugotavlja, da je podeželje povečini govorilo slovenski jezik. Mestno prebivalstvo pa je bilo dvojezično. Izobraženci in uradniki slovenskega rodu so si dopisovali povečini v nemškem jeziku, saj slovenščina tedaj še ni bila dovolj razvita. Melik dalje ugotavlja, da velja zaostalost slovenskega jezika pripisati šolskemu sistemu in nizkemu številu slovenske literature. Ta težava je ostala prisotna vse do 80. let 19. stoletja. Tako so številni hišni posestniki ob popisih vprašalnike izpolnjevali raje v nemškem jeziku, čeprav so kot občevalni jezik navedli slovenski jezik.¹³

Začel se je proces narodnopolitične diferenciacije. Ljudje so bili naenkrat postavljeni pred dilemo. Tako je slovensko časopisje še v osemdesetih letih pred popisi nagovarjalo prebivalstvo: »Vsak v svojem krogu ljudi podučí, da svojo slovensko narodnost vpišejo, če tudi včasí še drug jezik govore v hiši.«¹⁴ Tudi identiteta je bila povsem kranjska in šele nato avstrijska. Pod izrazom Avstrijec so takrat razumeli vse prebivalstvo Avstrije, ki se je delilo na Nemce, Čehe, Slovence, Italijane itn.¹⁵ Vse naštetó je bilo posebej moteče za slovensko Narodno stranko, ki je tudi sprožila diferenciacijo, in to na oster način po principu »kdor ni z nami, je proti nam«. Slovenec je bil tisti, ki je sprejemal program in politiko slovenske Narodne stranke. Ostali so postali nasprotniki Slovencev, ne glede na njihov materni jezik. Dovolj je bilo zagovarjanje nemščine kot državnega jezika ali nasprotovanje panslovanstvu in že je bila oseba nasprotnik. Na drugi strani postane vsakdo »Slovenec«, ki zagovarja slovenstvo, ne glede na njegov izvor. Tako imamo fenomen, ko postanejo »Slovenci« osebe, ki takrat sploh še niso ali so zelo slabo obvladale slovenski jezik,¹⁶ zagotovo Janez Bleiweis, Etbin Henrik Costa itn. Kot nasprotniki so označeni Slovenci po rodu, recimo Karel Deschmann, Joseph Schwegel¹⁷ itn.¹⁸

¹³ Melik, *Slovenci*, 143 in 146.

¹⁴ Filip Čuček, Vpisal se je med Nemce, dasiravno komaj za silo nemško tolče, *Zgodovina za vse, vse za zgodovino*, št. 2 (Celje 2007), 59.

¹⁵ Vasilij Melik, Slovencev o Germanih, Slovanih in Romanih pred 120 leti, *Zgodovinski časopis*, (Ljubljana 1997, št. 1), 19.

¹⁶ Matić, *Nemci v Ljubljani*, 20.

¹⁷ Rudolf Agstner, Schwegel Joseph (*Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950*, Bd. 12, Lfg. 55, Wien 2001), 37 in 38; Joseph Freiherr Schwegel, *Autobiographie* (Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, SB NI Schwegel, strani niso oštevilčene; Josef Schwegel, *Spomini in pisma = Erinnerungen und Briefe* (Zbirka Studia Diplomatica Slovenica – Personae, 01, ur. Franc Rozman, Ustanova Center za evropsko prihodnost, Mengeš 2007), 16; Fran Šuklje, *Iz mojih spominov* (II. del, Slovenska matica, Ljubljana 1995), 42; *Die olympischen Spiele*, Arhiv Republike Slovenije, AS 1062, osebni fond Žvegelj Jožef.

¹⁸ Melik, Začetki slovenskega političnega življenja in Lovro Toman, 160; Jezernik, Od vzpona do nacionalizacije, 29; Janko Lokar, Bleiweis in Novičarji v borbi za slovenski jezik in domače slovstvo, *Bleiweisov zbornik*, zvezek XI. (Slovenska matica, Ljubljana 1909), 130; Franjo Baš, Maribor v avstrijski ustavni dobi, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, (Maribor 1967), 201.

Narodnopolitična diferenciacija pa kljub temu ni potekala od danes na jutri. Zaradi vseh naštetih dejavnikov, predvsem problematike jezika in močne deželne zavesti, se del ljudi ni želel nacionalno opredeliti. Melik odlično zapiše: »... ogromno pa je bilo število ljudi, ki so imeli radi dvojezične napise.«¹⁹ In: »... bi marsikdo rad ostal v sredi, ker je čutil, da pripada tako slovenstvu kot nemštvu.« Melik kot primer izpostavi Antona Aleksandra Auersperga. Izpostaviti pa velja še Deschmanna in Schwegla.²⁰

SEKULARIZACIJA

Klub ustavovernih veleposestnikov se ni oblikoval na nacionalni podlagi, temveč na nazorski. V njem so bili dobrodošli vsi, ki so zagovarjali ustavo in bili proti absolutizmu in za ločitev Cerkve od države.²¹ Ker se klub ni oblikoval na nacionalni podlagi ter je bil odprt tako do slovenstva kakor nemštva, je posrkal tudi veliko število nacionalno indiferentnih oseb oz. oseb, ki so se čutile zavezane tako slovenskemu kakor nemškemu kulturnemu prostoru.

Toliko bolj je bila za slovenske politike pomembna sekularizacija prebivalstva. Le z ostrim bojem po načelu, »kdor ni z nami, je proti nam«, so lahko uspeli. Vsakršna zmernost bi ponovno privedla do fuzije obeh nacionalnosti, pri čemer je bilo pričakovati, da bi se jezikovno slovenski elementi vedno bolj umikali visoko oz. knjižno nemškim. Posledično je bilo povsem naravno, da so podpihovali (radikalni) nacionalizem, dobro zavedajoč se, kakšne posledice je imelo to za nasprotno stran. K diferenciaciji moramo prišteti t. i. kulturno prostorsko opredelitev. Slovenska Narodna stranka je nastopila ostro proti nemškemu kulturnemu prostoru in povezovanju z današnjim nemškim prostorom.

Zagovarjala je povezovanje v slovanski prostor s Hrvati, Čehi in Rusi. Toda vsi se s takšno politiko niso strinjali, četudi so bili Slovenci.²² Po mnenju Igorja Grdine je ravno to nestrinjanje s političnimi koncepti Narodne stranke

¹⁹ Op. a. slovenske in nemške.

²⁰ Melik, *Slovinci*, 674 in 680.

²¹ Österreich nach Aussen, *Laibacher Tagblatt* (13. 12. 1871), 1 in 2; Tanja Žigon, *Nemški časnik za slovenske interese – Triglav (1865–1870)* (Knjižnica Kronike, časopisa za slovensko krajevno zgodovino, zvezek 9, Ljubljana 2004), 29.

²² Melik, *Slovinci 1848–1918*, 335; Andrej Rahten, *Der Krainer Landtag, Die Habsburgermonarchie 1848–1918, Zvezek 7 Verfassung und Parlamentarismus*, ur. Rumpler Helmut in Urbanitsch Peter, (Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien 2000), 1741.

in konservatizem gnal določene Slovence v nasprotni, bolj liberalen in odprt tabor, ustavoverno veleposestniški tabor, recimo Deschmanna!²³

Slika 1: Karel Deschmann

Navkljub sekularizaciji, nasprotovanju nemštvu, programu *Zedinjene Slovenije* in zagovarjanju povezovanja s slovanskimi narodi to ne pomeni, da so v slovenski Narodni stranki bili proti Avstriji. Slovenski politiki so ostali zvesti Avstriji in dinastiji. Menili so celo, da bi se brez Avstrije slovensko ozemlje razkosalo med sosednje države.²⁴ Frančišek Lampe je leta 1891 najbolj nazorno razložil dojemanja termina domovina. Pri tem je ločil med »ožjo slovensko domovino« in »drugo večjo domovino, milo Avstrijo«. A z njo Slovenci nismo

²³ Igor Grdina, Doživljanje Nemcev in nemške kulture pri slovenskih razumnikih od prosvetljenstva do moderne *Zgodovinski časopis*, l. 47 št. 1 (Ljubljana 1993), 62.

²⁴ Moj program, *Kmetijske in rokodelske novice* (12. 5. 1869), 154.

bili zadovoljni. Dualizem ni zagotovil vsem narodom enakih političnih pravic in tudi enakost med narodi ni bila zagotovljena.²⁵

Po zmagi slovenstva na Kranjskem so slovenski politiki začeli s taktiko zanikanja obstoja Nemcev na Kranjskem. Trdili so, da na Kranjskem ni bilo t. i. pravih Nemcev. Tisti, ki so se označevali za Nemce, so bili priseljenci ali ponemčeni Slovenci. Ustavoverni veleposestniki so temu vedno ugovarjali in se pri tem sklicevali na avtohtone kočevske Nemce. Dokazovali so tudi, da živijo »pravi« Nemci v Ljubljani. Na vprašanje, koliko je v resnici bilo Nemcev na Kranjskem, ni mogoče odgovoriti. Objektivnih statističnih podatkov nimamo, obstajajo le subjektivne ocene. Melik pri tem izpostavi problematiko in način popisovanja po občevalnem in ne po materinskem jeziku ter politični pritisk na ljudi.²⁶ Število nemško govorečih je začelo v drugi polovici 19. stoletja padati. Razloga sta bila predvsem dva. Prvi razlog je bil pragmatične narave. Po zmagi slovenstva na Kranjskem so se številni »Nemci« prelevili v Slovence, saj jim opredelitev za nemštvo ni prinašala koristi, ravno nasprotno – prinašala jim je škodo. Drugi razlog je bil, da so ljudje začeli ločiti komunikacijski in materni jezik ter s tem povezano nacionalno pripadnost.²⁷ Zagotovo je živelo konec 19. stoletja na Kranjskem še vedno več kot 30.000 Nemcev.²⁸

Na temo diferenciacije je bilo objavljenih mnogo člankov in govorov. V časniku *Kmetijske in rokodelske novice* lahko leta 1862 beremo, kdo so bili narodni nasprotniki. Ločili so med tremi vrstami nasprotnikov. Prva skupina so bili lenuhi, ki se niso hoteli naučiti slovensko ter so ubrali lažjo pot napredovanja z nemščino. Druga skupina so bili pragmatiki, ki so se obračali po vetru ter služili tistemu, od katerega so imeli več koristi. Tretja skupina so bili »vražji pisuni«. Ljudje, ki so imeli dovolj moči, da je njihov glas segel izven dežele, kjer so poročali o razmerah na Kranjskem ter tako blatili program in delo slovenske Narodne stranke. Kdo so to bili? Piše se o šestih ali sedmih osebah in zagotovo so imeli v mislih voditelje ustavovernih veleposestnikov!²⁹ Seveda je takšna definicija omogočala velike razpone in je lahko zajela poljubno število ljudi. Melik je že zapisal, da so vsi drugače misleči postali avtomatično nasprotniki.³⁰

²⁵ Pad Francoske in Slaveni, *Slovenski Narod* (13. 5. 1871), 1; Melik, *Slovinci*, 78.

²⁶ Primer Zrkovci pri Mariboru, leta 1880 16 Nemcev in 299 Slovencev, leta 1890 179 Nemcev in 118 Slovencev ter leta 1900 3 Nemci in 310 Slovencev. Melik, *Slovinci*, 209.

²⁷ Jacob Werner Cahnman, *Jews and Gentiles: A Historical Sociology of Their Relations* (Transaction publishers, New Jersey 2004), 147; Melik, *Slovinci*, 638.

²⁸ 1880 je bilo 29.392 Nemcev in leta 1910 27.885 Nemcev oz. 5,3 % prebivalstva. Melik, *Slovinci*, 211.

²⁹ Kdo so protivniki naši?, *Kmetijske in rokodelske novice* (8. 1. 1862), 10 in 11.

³⁰ Melik, Začetki slovenskega političnega življenja in Lovro Toman, 160.

Laibacher Zeitung je v tistem času urejal Ludwig Issleib, ki je bil liberallec.³¹ Posledično je bil časnik na Kranjskem napol uradno glasilo liberalcev,³² zmotno bi bilo reči nemških liberalcev. V članku *Der Staat und die Nationalitäten* lahko preberemo, za kaj so se zavzemali. Bili so proti absolutizmu, ki je poskušal vse urediti po enem principu. Hkrati so se zavzemali za svobodo in sporazumnost. Nacionalizem bi moral biti temu podrejen in omejen, saj kjer vlada svoboda, ni podrejanja. Narodnost se lahko svobodno razvija ter ne stremi po radikalnem nacionalizmu. Posledično se vsak narod šteje kot sestavni del države in ne kot tujek, ki ga je potrebno odstraniti. Pomembno nacionalno vprašanje je bil jezik. Po mnenju časnika je vsak narod imel pravico negovati svoj jezik in ga plemenititi. Vsakdo bi se moral svojega jezika naučiti pisati in brati v šoli. Tudi v nadaljnjem šolskem in študijskem procesu je časnik priznaval vsakemu jeziku pravico, a pod pogojem, da zaradi tega ni trpela izobrazba. Tudi uradovanju v lastnem jeziku niso nasprotovali. Časnik je še poudaril, da je bila vsaka nacionalna zahteva upravičena, dokler ni rušila države.³³

ZAOSTROVANJE

Prva seja deželnega zbora je bila 6. aprila 1861. Seje so potekale v lontovžu, deželni hiši na Novem trgu, kjer je danes SAZU. Poslanec grof Anton Auersperg³⁴, znan tudi kot pesnik Anastasius Grün, je predlagal zahvalno poslanico

³¹ Issleib Ludwig, *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950*, Bd. 3, Lfg. 11 (Wien 1961), 45; Žigon, *Nemški časnik za slovenske interese – Triglav*, 37.

³² Matić, *Nemci v Ljubljani*, 13.

³³ *Der Staat und die Nationalitäten*, *Laibacher Zeitung* (30. 3. 1861), 1.

³⁴ Dr. Maria Anton Alexander Josef Richard Siegfried Leo von Auersperg, grof, pisatelj, pesnik in politik. Poznan pod psevdonimom Anastasius Grün. Rojen je bil 11. aprila 1806 v Ljubljani in umrl 12. septembra 1876 v Gradcu. Sin grofa Alexandra von Auersperga in baronice Marie Rosalie Cäcilie Bilichgratzove.

Das geeinigte Deutschland muß »doch zu gleicher Zeit der Kern und Mittelpunkt eines neuen politischen System für Europa« werden, »eines System der politischen Probität, einer geordneten Volkswirtschaft und Volksfreiheit und eines gesunden Kulturlebens«; in diesem System wird Österreich eine hervorragende Stellung einnehmen, wird sich Raum finden für die nichtdeutschen Nationalitäten in Österreich.

Dietmar Scharmitzer, *Anastasius Grün, Leben und Werk* (Böhlau Verlag, Weimar 2010), 52–361; Melik, Slovinci, 337; Peter Vodopivec, Die sozialen und wirtschaftlichen Ansichten des deutschen Bürgertums in Krain vom Ende der Sechziger bis zum Beginn der Achtziger Jahre des 19. Jahrhunderts, *Geschichte der Deutschen im Bereich des heutigen Slowenien 1848–1941*/Zgodovina Nemcev na območju današnje Slovenije 1848–1941, uredila Rumpler Helmut in Suppan Arnold, Schriftenreihe des österreichischen Ost- und Südosteuropa-Instituts, Band XIII. (R. Oldenburg Verlag, München 1988), 87; Drago Medved, *Slovenski Dunaj* (Mohorjeva družba, Celovec 1995), 119–121; Karl Pröll,

cesarju. Bleiweis je k temu dodal, da bi bila sestavljena v obeh jezikih. 8. aprila je nato potekala druga seja, na kateri je Auersperg prebral zahvalno poslanico v nemščini in za njim Bleiweis v slovenskem prevodu.

Slika 2: Anton Alexander von Auersperg

To so bile prve slovenske besede v deželnem zboru. Takoj za tem je poslanec Lovro Toman³⁵ predlagal, naj bi bili predlogi sestavljeni v slovenskem ali

Anastasius Grün, ein Vorkämpfer des deutschen Gedankens (Verlag von Karl Rabitsch & Co., Marburg 1904), 5–8; Janko Lokar, *Anastasius Grüns Briefe an Prešeren und Bleiweis, ein Beitrag zu Grüns »Volksliedern aus Krain«* (Kleinmayr & Fed. Bamberg, Laibach 1908), 187 in 188; Jože Šušmelj, *Andrej baron Winkler, 1825–1916, krminski in tolminski okrajni glavar, poslanec v goriško-gradiškem deželnem zboru, poslanec v državnem zboru na Dunaju, predsednik dežele Kranjske* (Društvo ljubiteljev narave Planota, Lokve 2014), 158.

³⁵ Lovro Toman, slovenski politik, pravnik, pesnik, deželni in državni poslanec. Rojen je bil leta 1827 v Kamni Gorici in umrl leta 1870 v Rodaunu pri Dunaju. Oče je bil Janez (posestnik in fužinar), mati pa Helena, rojena Hribar.

Arhiv Republike Slovenije, AS 1026, AE 1–3, Toman Lovro; Toman, Vodnikove slovstvene darila *Kmetijske in rokodelske novice* (17. 5. 1862), 154; Toman, O Vodnikovem godu, *Kmetijske in rokodelske novice* (23. 1. 1858), 29 in 30; Toman, Rojakom!, *Kmetijske in rokodelske novice* (11. 1. 1862), 9 in 10; Kržišnik, *Slovenski politiki izza pomladi narodov*,

kranjskem jeziku. Govoril je o večnih pravicah narodov, o pomenu jezika in omike. Tisoč let so bili Slovenci pod tujo oblastjo, toda v tisoč letih jih ni bilo mogoče germanizirati, ostali so Slovenci. Res je, da so večino svoje vzgoje in omike dobili v nemščini, toda napačno bi bilo trditi, da bodo zato nemštvo dali kaj več kot hvalo in priznanje, ali da bi mu za to v bodoče pripadali nadvlada in politična oblast. Zavrnil je trditev, da so bili separatisti in poudaril potrebo po ohranitvi Avstrije. Deželni jezik bi po pravu moral biti jezik razpravljanja v deželnem zboru – torej slovenščina. Pristal je na kompromis, da bi za kratek čas bila to še nemščina. Njegov govor je požel pohvale s strani poslancev slovenskega Narodnega kluba. Bleiweis je izrazil upanje na pravičnost za Slovence tudi v koroškem, štajerskem, istrskem in goriškem deželnem zboru ter izrazil željo po enem upravnem območju za Slovence – *Zedinjeni Sloveniji*. Na koncu je obveljal predlog poslanca Josefa Suppana,³⁶ po katerem ni bilo predpisano razpravljanje v katerem koli jeziku ter se je tako odprlo vrata za slovenski in nemški jezik.³⁷

V Ljubljani je leta 1861 župan postal Mihael Ambrož, ki se je zavzemal za spravo in sodelovanje med Slovenci ter Nemci. Njegov dobri namen je spodeltel in začeli so se napadi nanj z vseh strani. Deschmann mu je očital, da je bil Bleiweisov agent. Kljub temu je Ambrož še naprej užival široko podporo. Šele njegova udeležba na nemški slavnosti v Idriji leta 1863 je pomenila zaton njegove priljubljenosti. S slovenske strani se mu je očitalo, da se je klanjal Nemcem, kar ni bilo res; iskal je le spravo.³⁸

46–51; Mateja Ratej, Toman, *Večer* (14. 5. 2009), 8; Franciška Buttolo, Toman (*Zbirka Sopotnik – Slovenska književnost*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1996), 471; Igor Grdina, *Narod naš dokaze hrani (Slovenska kronika XIX. stoletja*, Nova revija, Ljubljana 2001), 375; Melik, *Začetki slovenskega političnega življenja in Lovro Toman*, 159–165; Andrej Praprotnik, *Dr. Lovro Toman* (Matica slovenska, Ljubljana 1876), 5–69; Nataša Budna Kodrič, *Zgodba Josipine Turnograjske in Lovra Tomana, Kronika*, letn. 51, št. 2 (Ljubljana 2003), 197–216; Drnovšek in Kambič, *Ljubljana na starih fotografijah*, 132; Peter Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice do samostojne države, Slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do konca 20. stoletja* (Modrijan, Ljubljana 2010), 83; Rajmund Lamprecht: *Toman Lovro*, *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950*, Bd. 14, Lfg. 66, 384 in 385.

³⁶ Dr. Josef Suppan, politik, pravnik, odvetnik, notar, sodnik, član avstrijskega državnega sodišča, član upravnega sodišča, ljubljanski mestni svetnik, župan Ljubljane, deželni in državnozborski poslanec. Rojen je bil 9. januarja 1828 v Innsbrucku in umrl 5. julija 1902 v Ljubljani. Oče Jakob je izviral iz Zasipa pri Bledu, bil distriktni gozdar v Radovljici in nazadnje okrajni gozdarski mojster v Brucku.

Matić, *Nemci v Ljubljani*, 407.

³⁷ Melik, *Začetki slovenskega političnega življenja in Lovro Toman*, 161 in 162.

³⁸ Matić, *Nemci v Ljubljani*, 22–24; Melik, *Politično življenje v Ljubljani*, 43 in 44; France Škerl, *Ljubljana v prvem desetletju ustavne dobe 1860–1869* (inauguralna disertacija, Zadruga tiskarna, Ljubljana 1938), 20.

Leta 1863 so slovenski poslanci poskušali v deželnem zboru doseči, da bi se deželni zapisniki v celoti prevajali tudi v slovenski jezik. Podpirali so jih tudi ustavoverni veleposestniki: Karel pl. Wurzbach-Tannenberg, Gustav Auersperg in Anton Zois. Deschmann je bil mnenja, da je bila to potrata denarja. Anton Auersperg je zastopal mnenje, da bi zapisniki morali biti zapisani v jeziku govorcev. Hkrati je opozoril, da knjižna slovenščina še ni bila razširjena med prebivalstvom. Vprašal je, zakaj niso zahtevali tudi obratnega prevajanja. Ta predlog je nato tudi takoj predlagal Toman. Franc Kromer je celo trdil, da je prebivalstvo na Kranjskem govorilo nemško in kranjsko in ne tako imenovanega slovenskega pisnega jezika. Slovenski predlog je na koncu propadel s 17 glasovi ZA in 18 PROTI.³⁹

Slika 4: Stenografski zapisniki deželnega zbora Kranjske

Že leta 1865 so se slovenski ljubljanski občinski poslanci maščevali nemškemu poslancem, ker so odklonili prevajanja deželnih zapisnikov v slovenski jezik. Ministrskemu predsedniku Richardu Belcrediju so ljubljanski občinski poslanci poslali slavnostno poslanico, a le v slovenskem jeziku. Poslanec Freidrich pl. Kaltenecker⁴⁰ je sicer ogorčeno protestiral, vztrajal pri načelu enakopravnosti obeh jezikov in predlagal dvojezično besedilo, a zaman.

³⁹ Stenografski zapisnik VII. seje DZK, 28. 1. 1863, 98–117; Melik, Začetki slovenskega političnega življenja in Lovro Toman, 163; Rahten, Der Krainer Landtag, 1747.

⁴⁰ Dr. Friedrich von Kaltenecker, vitez, avstrijski politik, deželni glavar Kranjske, član dvornega sveta, deželni poslanec, ljubljanski mestni svetnik, podžupan in častni meščan Ljubljane. Rodil se je leta 1820 v Trstu in umrl leta 1892 na Dunaju. Bil je potomec stare avstrijske družine.

Slovenska večina je odločila.⁴¹ Ustavoverni veleposestniki so nato sestavili pismo proti županu. V pismu so izrazili mnenje, da je sodelovanje bilo nemogoče.⁴²

Januarja 1867 so potekale druge splošne volitve v deželni zbor. Tokrat se je slovenska Narodna stranka nanje pripravila in nastopila organizirano ter zmagala.⁴³

Do prve resne preizkušnje v Narodni stranki je prišlo leta 1867,⁴⁴ ko je ta podprla konkordat ter se tako opredelila kot katoliški klub. Vsem slovenskim liberalcem ta podpora ni bila po godu. Na Kranjskem je prišlo do peticije liberalnih Kranjcev, na čelu katere je stal grof Anton Auersperg iz vrst ustavovernih veleposestnikov, ki so se postavili proti konkordatu. Peticijo je podpisalo 500 Kranjcev. Podprli in podpisali pa so jo tudi liberalci, med njimi podjetnik Fidelis Trpinc, geograf Peter Kozler in Vinko Fereri Klun.⁴⁵ Slednji je tudi zapustil Narodno stranko in prešel v vrste ustavovernih veleposestnikov.⁴⁶ Ta primer nam ponovno dokazuje, da so ustavoverni veleposestniki rekrutirali nove člane po nazorski in ne nacionalni plati.

Proti koncu šestdesetih let so se začeli krepiti slovenski liberalci. Ti so začeli organizirati tabore, katerim se je nato moralo hočeš nočeš priključiti tudi vodstvo slovenske Narodne stranke. Kljub nasprotjem takrat ne staroslovenci ne mladoslovenci še niso šli v frontalni spopad, ker so vedeli, da to ne bi prineslo koristi nobeni strani. Bila je kriza v luči generacijske razlike.⁴⁷

Friedrich von Kaltenegger, *Laibacher Wochenblatt* (5. 11. 1892), 1 in 2; Matić, *Nemci v Ljubljani*, 404; Kaltenegger von Riedhorst, OBL, 203 in 204; Josip Vošnjak, *Spomini* (Slovenska matica, Ljubljana 1982), 395 in 396.

⁴¹ Matić, *Nemci v Ljubljani*, 40.

⁴² Arhiv Republike Slovenije, As 16, t.e. 9, konvolut 19, mapa 1368, Pismo 16. 8. 1865.

⁴³ Ferdo Gestrin in Vasilij Melik, *Slovenska zgodovina od konca osemnajstega stoletja do 1918* (DZS, Ljubljana 1966), 150; Nataša Podgoršek, *Slovenci in jugoslovanska ideja 1848–1878* (magistrsko delo, Pedagoška fakulteta, Univerza v Mariboru, Maribor 2003), 62.

⁴⁴ Jonathan Kwan, *Liberalism and the Habsburg Monarchy 1861–1895* (Palgrave Macmillan, 2013), 68.

⁴⁵ Vinko Fereri Klun, politik in gospodarstvenik. Rojen je bil 13. aprila 1823 v Ljubljani in umrl 15. julija 1875 v Karlovih Varih na Češkem.

Avgust Pirjevec, Klun Vinko Fereri, *Slovenski biografski leksikon*, SAZU (<http://nl.ijs.si>, 18. 12. 2013); Vodopivec, *Die sozialen und wirtschaftlichen Ansichten ...*, 87, 96–98.

⁴⁶ Vodopivec, *Die sozialen und wirtschaftlichen Ansichten ...*, 87; Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice do samostojne države*, 83.

⁴⁷ Melik, *Začetki slovenskega političnega življenja in Lovro Toman*, 165; Branko Božič, *Zgodovina slovenskega naroda* (Prešernova družba, Ljubljana 1969), 123; Zdenko Čepič in Jurij Perovšek, *Slovenska narodnopolitična in državna misel ter dejanja v letih 1848–1991, Časopis za zgodovino in narodopisje*, l. 71, št. 3 (Maribor 2000), 375; *Nemci in Maribor: stoletje preobratov: 1846–1946* (ur. Jerneja Ferlež, avtorji besedil Filip Čuček ... et al., Umetniški kabinet Primož Premzl, Maribor 2012), 41.

Ustavovorni veleposestniki so preko svojega časnika *Laibacher Tagblatt* obtoževali slovenske poslance, da so na taborih spodbujali sovraštvo do nemške manjšine in rušili deželni mir.⁴⁸ Na Štajerskem pa so tamkajšnji nemško govoreči Štajerci zbrani v mariborskem društvu Napredek organizirali protitabore ter svarili pred idejo *Zedinjene Slovenije*.⁴⁹

Ustavovorni veleposestniki so upali in menili, da bodo po zmagi na volitvah leta 1869 lahko v svoj klub pritegnili slovenske liberalce ter tako dosegli združitev na programski osnovi. Propagirali so Suppana – župana vseh meščanov.⁵⁰ Suppan je imel govor tako v slovenskem kakor nemškem jeziku. V svojem govoru je poudaril, da niso želeli omejevati nacionalnih ali jezikovnih pravic kogar koli.

Slika 3: Josef Suppan

⁴⁸ »Nicht die Hebung der slovenischen Sprache und Literatur ist die Tendenz der Klerikalen, sondern die völlige Beseitigung des deutschen Elementes ...«

Wie das slovenische Volk belehrt wird, *Laibacher Tagblatt* (19. 6. 1869), 1 in 2.

⁴⁹ Filip Čuček, Tabori in nemški ustavni dnevi, *Nemci in Maribor, stoletje preobratov 1846–1946*, ur. Jerneja Ferlež (Umetniški kabinet Primož Premzl, Maribor 2012), 40.

⁵⁰ Unser neuer Bürgermeister, *Laibacher Tagblatt* (19. 4. 1869), 1.

Zavzemali so se za napredek. Mladoslavenci seveda teh namigov niso sprejeli in so raje ostali v slovenskem Narodnem klubu.⁵¹ Najbolj jasno so to izrazili v članku z naslovom *Mladoslavenci in Nemci in nemškutarski liberalci*.⁵² Treba je dodati, da je v tem času Valentin Zarnik⁵³ podaljšal dogovor s konservativci.⁵⁴

Slika 5: Naslovnica Laibacher Tagblatt

Leta 1869 se je *Laibacher Tagblatt* razpisal o sovraštvu v deželi. Najprej je spomnil na čase, ko je v deželi vladal nacionalni mir. V časniku so bili mnenja, da je na stanje vplival politični sistem. Uvedba parlamentarizma je prinesla politične klube oz. stranke, med katerimi so pogosto potekali politični boji. Časnik v teh bojih oz. diskusijah ni videl nič slabega, saj so pripomogle k novim ter boljšim idejam. Kar je bilo slabo na Kranjskem oz. tudi širše, je bilo sovraštvo, ki se je v te politične boje vmešalo in hromilo odnose. Časnik je zato predlagal, da bi morale vse stranke jasno položiti karte na mizo in povedati, kaj so želele. Šele tako bi po njegovem mnenju prišlo do prenehanja sovraštva in bi se lahko politične diskusije oz. boji vodili dalje, brez sovraštva. Časnik je nato še opozoril, da bi vsak patriot in razumen človek pretehtal argumente in kritiko ter iz tega potegnil korist za deželo in državo. Nepatrioti, hujskači in lažni preroki so slepo pridigali dalje o sovraštvu.⁵⁵ V drugem delu so se posvetili nadimenu, ki sta jih nosila politična kluba. Slovenski klub, ki je takrat še bil enoten, je sam sebe imenoval za narodnjake, le-ti pa so Klub ustavovernih veleposestnikov poimenovali »Nemci«. V

⁵¹ Matić, *Nemci v Ljubljani*, 89.

⁵² Mladoslavenci in Nemci in nemškutarski liberalci, *Slovenski narod* (17. 5. 1870), 1.

⁵³ Valentin Zarnik, slovenski politik, deželni poslanec, publicist in pisatelj. Rodil se je leta 1836 v Repnji pod Šmarno goro in umrl leta 1888. Oče je bil kmet najemnik, ki se je leta 1840 preselil v Ljubljano.

Kržišnik, *Slovenski politiki izza pomladi narodov*, 76–85; Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice do samostojne države*, 82.

⁵⁴ Matić, *Nemci v Ljubljani*, 119.

⁵⁵ Die Parteien im Lande, *Laibacher Tagblatt* (5. 1. 1869), 1 in 2.

časnikih so ga pogosto vodili tudi pod imenom »Nemškutarji«. ⁵⁶ *Laibacher Tagblatt* je oporekal takšnemu poimenovanju obeh klubov, saj je po njihovem mnenju bilo to zavajajoče. S tem se je namreč ustvarjal mit, da so eni narodno ozaveščeni in borci za narod, medtem ko so v drugem klubu bili samo Nemci in »nemškutarji«. Ob tem je časnik opozoril, da v klubu ustavovernih veleposestnikov zdaleč niso bili samo Nemci, ampak tudi Slovenci, ki seveda niso bili »nemškutarji«. Vodopivec prav tako ugotavlja, da klub ustavovernih veleposestnikov ni bil nacionalno homogen. ⁵⁷ *Laibacher Tagblatt* je menil, da ima vsak klubu pravico izražati svoje mnenje in v okviru zakonov poskušati svoje zahteve uveljaviti. Pri tem so opozarjali, da so na slovenski strani začeli izumljati udarne parole, ki niso imele nič kaj skupnega z razumno parlamentarno diskusijo. Primer: »... *die Slovenen sind keine Partei, denn der Hausherr kann keine Partei sein.*« Takšne in podobne parole so ocenjevali v *Laibacher Tagblatt* kot nevarne, ker so postavljale drug narod, v tem primeru nemški, v vlogo »gostujočega naroda« na Kranjskem. Zato je *Laibacher Tagblatt* odkrito vprašal, ali so bila takšna dejanja korak k toleranci in enakopravnosti. Po mnenju časnika vsekakor ne. Hkrati je opozoril, da noben narod sebe ni mogel označevati za gospodarja, ker gospodar je bila država. Nemci so prav tako kot Slovenci bili državljani. Plačevali so davke in bili dobri državljani kot Slovenci. Tako Slovenci kakor Nemci so se borili za dobro dežele pod močno Avstrijo in o tem ni smelo biti dvoma, kot je dejal *Laibacher Tagblatt*. Razlike so bile v tem, kako to doseči. Na koncu so v *Laibacher Tagblatt* dejali, da ni smelo biti merilo rojstvo nekoga, ampak politična smer, ki jo ubere. S tem so se vrnil na začetek o delitvi klubov po nacionalnem ključu. ⁵⁸ Seveda se odpre tudi vprašanje, kje so bile razlike med kluboma. Po mnenju *Laibacher Tagblatt* so razlike med slovenskimi narodnjaki in ustavovrnimi veleposestniki bile v vprašanju:

- vpliva Cerkve na šolstvo,
- obliki državnih zakonov,
- oblikovanju vlade,
- gravitaciji dežele,
- jezikovno nacionalnih vprašanjih.

Liberalni ustavovrni veleposestniki so zagovarjali laično šolstvo in državo ter liberalno vlado. Konservativni »narodnjaki« so zagovarjali katoliško šolstvo, konkordat, prvenstvo Cerkve in konservativno katoliško vlado. *Laibacher Tagblatt* v jezikovno nacionalnih vprašanjih ni videl tako velikih razlik,

⁵⁶ Die Deutschthümer.

⁵⁷ Vodopivec, Die sozialen und wirtschaftlichen Ansichten ..., 87.

⁵⁸ Die Parteien im Lande, *Laibacher Tagblatt* (12. 1. 1869), 1 in 2.

da jih ne bi mogli premagati. Zato je tudi zapisal, da je vprašanje jezika bila še najmanjša ovira, saj so ustavovorni veleposestniki priznavali enakopravnost slovenskemu narodu in slovenskemu jeziku. Celo pozdravili so poučevanje in učenje obeh jezikov, slovenskega in nemškega. Spoštovali so namreč druge nacionalnosti ter bili v vseh vprašanjih liberalno usmerjeni. Po mnenju časnika so bili »narodnjaki« menda proti vsem ostalim veram, medtem ko so ustavovorni veleposestniki zagovarjali enakost. »Narodnjaki« so želeli, da Kranjska teži proti ostalim južnoslovanskim deželam, ustavovorni veleposestniki so želeli, da se naravne in zgodovinske vezi z nemškimi deželami ne pretrgajo. Ustavovorni veleposestniki niso bili proti slovenskemu jeziku, želeli so poučevanja obeh jezikov. V nemščini niso videli nekega superiornega jezika, ki bi bil ostalim jezikom nadrejen v smislu jezikovnega rasizma. V znanju nemščine so videli splošno korist, ker je bil nemški jezik primarno rabljen v upravi, trgovini, obrti itn.⁵⁹

POLITIČNE RAZMERE NA TERENU

Od začetka lahko v *Laibacher Tagblatt* beremo spravne besede. Slovenski strani se je ponujala roka in rešitve na osnovi liberalnih načel. Slovenska stran se je vedno bolj radikalizirala in ni hotela o tem nič slišati. Hkrati je poskušala mobilizirati čim širše množice. Ta mobilizacija se je izvajala načrtno preko taborov.⁶⁰ Ti shodi so zanimivi, saj nam kažejo miselnost govornikov. Maja 1869 je Costa izrabil tabor v Pivki in primerjal tabore v 16. stoletju s tabori v 19. stoletju ter ob tem primerjal Turke z »nemškutarji«. ⁶¹ Takšna primerjava laiku na prvi pogled nič ne pove in se mu tudi najbrž ne bo zdela nevarna, a v 19. stoletju je bilo med slovenskim prebivalstvom še vedno globoko in močno zakoreninjeno sovraštvo do Turkov.⁶² Kako globoko je bilo to sovraštvo, nam pove podatek, da so takrat Turke še vedno nazivali z *dedni sovražnik*, *neverniki* in *zveri*.⁶³ Če pa se je kdo vedel brutalno, nekulturno ali arogantno, se ga je vedno primerjalo s turškim pašo. Posledično je treba takšne govore razumeti kot načrtno hujskanje slovenskega prebivalstva proti nemškim sosedom.

Melik ugotavlja, da je Kranjska bila zelo konservativna, slovenski kranjski politiki pa dolgo časa pasivni, saj so se Slovenci politično organizirali prej na

⁵⁹ Die Parteien im Lande, *Laibacher Tagblatt* (20. 1. 1869), 1 in 2.

⁶⁰ Dragotin Lončar, Dr. Janez Bleiweis in njegova doba, *Bleiweisov zbornik*, zvezek XI. (Slovenska matica, Ljubljana 1909), 206.

⁶¹ Die Türkennoth unserer Tage, *Laibacher Tagblatt* (19. 5. 1869), 1.

⁶² Andrej Rahten, *Jugoslovanska Velika noč* (Založba GV, Ljubljana 2012), 22; Melik, *Slovinci*, 519.

⁶³ Melik, *Slovinci o Germanih, Slovanih in Romanih pred 120 leti*, 18.

Štajerskem kot na Kranjskem. Tudi pri ustanavljanju časnikov je Kranjska zaspala. Konservativnost se je kazala tudi na drugih področjih. Ko je Radoslav Razlag postal deželni glavar, je to povzročilo ogorčenje v vrstah Narodne stranke, ker je pač bil Razlag po rodu iz Štajerske.⁶⁴

Za Narodno stranko je bilo izredno pomembno definirati Kranjsko kot slovensko deželo. Nemške prebivalce so označili kot priseljence ali Slovence, ki so se izdajali za Nemce. Kočevske Nemce so pogosto kar zatajili.⁶⁵ Ustavovorni veleposestniki so delali v dobro dežele Kranjske, ki so jo sestavljali tako slovenski kakor nemški prebivalci. Nasprotovali so nacionalni delitvi in segregaciji. Zagovarjali so nadnacionalno stališče. Dajali so prednost zvestobi cesarju in (deželnemu) patriotizmu. Nacionalizem so zavračali kot nevarnost, ki bi lahko razbila državo.⁶⁶ V tem kontekstu je potrebno omeniti sodbo celjskega časnika *Deutsche Wacht*. Časnik je namreč izredno dobro opisal ustavoverne veleposestnike. Te je odkrito okrivil za slabe razmere za Nemce na Kranjskem, nemške Kranjce same in njihov ustavovorni veleposestniški klub. Po mnenju časnika so ustavovorni veleposestniki na Kranjskem zagovarjali nenacionalno stališče in se s tem zamerili nemškemu levim klubom v ostalih deželah ter si prislužili posmeh političnih nasprotnikov. Namesto pokončne nacionalne drže so zagovarjali lojalnost in nadnacionalnost.⁶⁷ Torej je del nemških političnih krogov imel ustavoverne veleposestnike za nenacionalne ter nadnacionalne. Slednje tudi drži.

Navkljub sproženi narodni diferenciaciji Melik ugotavlja, da se je v mestih in trgih le 60 % prebivalstva odločilo za slovensko nacionalno orientacijo. Le na podeželju je število izvoljenih slovenskih poslancev ustrezalo dejanskemu številu slovenskega prebivalstva.⁶⁸ Ali je zaradi tega bilo podeželsko prebivalstvo na Kranjskem bolj zavedno in manj pragmatično kot mestno prebivalstvo? Ustavovorni veleposestniki niso imeli programa, s katerim bi se kmečko prebivalstvo identificiralo. Le-tega pa je imela slovenska Narodna stranka. K temu moramo dodati še njihovo nasprotovanje vplivu Cerkve in s tem povezano agitacijo duhovnikov proti njim in za slovensko Narodno stranko.⁶⁹ V prid tej trditvi govori dejstvo, da se je kasneje s povsem enako težavo srečala tudi slovenska Narodna napredna stranka. Zato Melik zaključí, da so premožnejši ljudje tako v mestih kakor na podeželju bili pragmatiki, ki jim je bilo bore malo bilo mar za nacionalno stvar ali nazorsko idejo. Želeli so le biti na oblasti in imeti osebne koristi. Iz tega razloga so podpirali ustavoverne

⁶⁴ Melik, *Slovinci*, 333 in 334.

⁶⁵ Melik, *Slovinci*, 209.

⁶⁶ Der Staat und die Nationalitäten, *Laibacher Zeitung* (30. 3. 1861), 1.

⁶⁷ Krain und die Deutsch-Krainer, *Deutsche Wacht* (23. 8. 1883), 1 in 2.

⁶⁸ Melik, *Slovinci*, 144.

⁶⁹ 21., 26. in 30. januar, *Kmetijske in rokodelske novice* (6. 2. 1867), 44; Melik, *Slovinci*, 205.

veleposestnike. Ko ti niso bili več na oblasti, so prešli v slovenski liberalni tabor, po zmagi Slovenske ljudske stranke pa v njene vrste.⁷⁰

ZAKLJUČEK – NADNACIONALNI KONCEPT USTAVOVRNIH VELEPOSESTNIKOV

Že Melik, čeprav se ni eksplicitno ukvarjal z ustavovrnimi veleposestniki, je opozoril, da klub ni bil nacionalen ter zapisal, da je bil klub: »... ustavoveren, *verfassungstreu*, s tem pa potem tudi kot liberalen in protiklerikalen, ne bi pa hotel veljati za nacionalno stranko,« in »... nikakor ni v prvih vrstah nemškega nacionalnega gibanja ... Nemška stališča na Kranjskem niso ekstremna.«⁷¹

Igor Grdina opozori še na problem neodprtosti slovenske politične in miselne elite: »Nemška kultura in takšno prostaško zavračanje njenih vrednot ... popolnoma prevladalo nad prešernovskim konceptom odprtosti tujostim ob hkratni prvosti slovenskosti, sta mnogo slovenskih ljudi spravila v nemški politični tabor.« Kot primer navede Deschmanna in Schwegla. Ustavovrni veleposestniki so pri teh ljudeh zmagovali ravno s svojo politično in miselno filozofijo, ki je bila odprta, liberalna, nadnacionalna, a ne radikalna.⁷²

Stariha ugotavlja, da je Deschmann smatral, da le z resnico človek pride do spoznanja in napredka. Določene izjave svojih slovenskih kolegov pa je označil za: »... prazno, neuspešno ... klavrno narodnostno javkanje in jezikovne jeremijade.«⁷³

Ustavovrni veleposestniki so želeli ustvariti državo in družbo, ki bi se identificirala kot Avstrija. Avstrija takrat ni pomenila nacionalne opredelitve. Nacionalna trenja so želeli preprečiti. Njihov koncept je bil zanimiv, saj je bil nadnacionalen. Verjeli so, da bi lahko ustvarili družbo podobno ZDA ali Švici. Ta svoj model družbe so tudi propagirali v svojem časniku: »... v Severni Ameriki imamo najbolj razvito nacionalno zavedanje – jaz sem državljani Amerike, kličejo ponosno, kljub temu se vsaka narodnost razvija neovirano. Nemec je v Ameriki Američan. Svoje običaje izvaja neovirano in Yankee občasno z njim slavi nemške pevce in nemška slavja.« Vsak narod naj uživa enake pravice in se bori za skupno državo. Tako pridemo do definicije, kaj je pomenil za ustavoverne veleposestnike pojem Avstrijec. Biti Avstrijec je bilo za ustavoverne veleposestnike enako, kar je bilo in je še danes biti Američan. In to je

⁷⁰ Leta 1895 je od 16 poslancev, ki so bili izvoljeni v kmečki kuriji, bilo 5 nekdanjih liberalnih veljakov. Melik, *Slovinci*, 638.

⁷¹ Melik, *Slovinci*, 335.

⁷² Grdina, *Doživljanje Nemcev*, 62.

⁷³ Stariha, *Politične razmere na Slovenskem ...*, 43.

biti dober in vzoren državljan, domoljub, ki se bori za dobro in močno svojo državo. Pri tem je bilo vseeno, kaj je bila oseba po rodu. Vsak narod naj bi tudi lahko neovirano izvajal svoje navade in šege. Zato so tudi bili proti sistemu enega naroda, kjer je en narod užival primat in tlačil vse ostale. Navajali so carsko Rusijo, kjer sta ruščina in ruski narod uživala primat ter tlačila vse ostale narode, tudi Poljake in poljski jezik.⁷⁴ V luči tega modela je potrebno razumeti razmišljanja ustavovernih veleposestnikov.

THE POLITICAL CONCEPT OF CARNIOLA CONSTITUTIONAL BIG LANDOWNERS IN THE 1860S – THEIR WAY OF THINKING ABOUT POLITICAL, IDEOLOGICAL AND NATIONAL QUESTIONS

Summary

Italy defeated Austria in 1859. The defeat influenced the inner Austrian affairs and two years later, the February Patent was released, followed by elections in March.

The elections were a surprise for everybody in Carniola and therefore no political clubs, but only two political parties took part. Constitution was the main concern for the Ambrož group and Slovenhood for the Bourgeoisie group. The difference between the two groups was not so big and two-thirds of the candidates participated in both groups.

The basic problem in the then Europe and Carniola was the question of nationality. No nations in today's sense existed back then and therefore the nationalists were forced to invent a historical continuity for their own nation from the prehistoric times to present time.

Politician Josip Vošnjak illustrates the key problem in the example of his family. They spoke German at home, even though they were also fluent in Slovene. Nobody discussed or opted for any nationality.

Historian Vasilij Melik researched that in the countryside people spoke Slovene, whereas in the cities bilingualism prevailed because of different reasons. An important reason for the before mentioned was the school system, in which Slovene was inferior to German. People preferred using German, even though they declared to be Slovenes.

The Slovene National Party considered the German culture as the main problem. Their solution would be a radical separation between the Slovene and German culture. A true Slovene patriot could only be someone who was in favour of the National Party's political programme. Such a person only spoke Slovene, was against Germans and sympathised with the Slaw idea. Individuals, who did not opt for the programme, was declared a renegade or ever traitor and their nationality was of no importance. This is the reason why Melik regarded the programme as very conservative.

⁷⁴ ... in Nordamerika haben wir das entwickelste Nationalgefühl – ich bin amerikanischer Bürger, ruft jeder mit Stolz aus, und doch entfaltet sich die einzelne Nation ungehindert und ungeschmälert. Der Deutsche in Amerika ist Amerikaner durch und durch und trotzdem führt er die Gebräuche seines Mutterlandes dort ungehindert fort und der Yankee bejubelt gelegentlich mit den andern die deutschen Säger und Turnerfeste. Die Parteien im Lande, *Laibacher Tagblatt* (12. 2. 1869), 1 in 2.

The Constitutional Big Landowners in Carniola did not support the idea of nations. They decided in favour of constitution and liberalism; they were against absolutism and for the separation of state and the Church. Nationality was not important for them and they welcomed people that did not care about the others' nationality. Their members were also people who were against the separation of the German and the Slovene culture. The Club of The Constitutional Big Landowners was not radical and it strived for the harmony between the Austrian nations. They defended the equality of nations and were devoted to the House of Habsburg.

The Constitutional Big Landowners wanted to limit or even eliminate the radical Nazism. They advocated the right to freedom and tolerance. Every nation in Austria should be equal. Everybody should have the right to freedom of his or her own culture and language. They were in favour of any national initiative as long as it was not endangering the unity of the Austrian Monarchy.

The National Party was also loyal to the Austrian state and the emperor. They wanted to unite all Slovenes in United Slovenia. The Constitutional Big Landowners were against that plan, for they considered it nationalistic and destructive.

The first conflict between the National Party and The Constitutional Big Landowners occurred already in the 1860s because of the language of the provincial government records.

In 1867, the National Party supported the concordat and The Constitutional Big Landowners were against it. The liberal part of the National Party was also against the concordat. Vinko Fereri Klun left the National Party and joined The Constitutional Big Landowners instead. This was the second time in the history that members of parliament changed their political club.

At the end of the 1860s, the "Tabor movement" began and its goal was United Slovenia. Etbin Henrik Costa compared the "Tabori" with the Turkish wars in the 16th century and called the Germans present-day Turks. The Constitutional Big Landowners accused the "tabor movement" of being radical and nationalistic.

In 1869, The Constitutional Big Landowners won the provincial elections in Carniola and at the same time on the basis of the mutual liberal programme tried to merge with the liberal part of the National Party. They were convinced that they will find common ground and compromises, but the liberal part of the National Party was not in for negotiations.

The Constitutional Big Landowners did not convince the voters in the countryside, for they were conservative and supporters of the religion and the Church. Therefore, they voted for the National Party. The Constitutional Big Landowners were successful in the cities.

The Constitutional Big Landowners modelled themselves on the USA and wanted to introduce a similar mindset and order in the Austrian Monarchy. Everybody should have the right to freedom of expression, right to freedom of speech in his or her own language, right to freedom of religion and culture, etc. Everybody should thus support the Austrian Monarchy, regardless of his or her origin. The German language should just like the English language in the USA only serve as help in overcoming the language obstacles. The German achievements in culture, science and education should be used by other nations for their own development.

DAS POLITISCHE KONZEPT DER KRAINER VERFASSUNGSTREUEN GROSSGRUNDBESITZERN IN DEN 60ER JAHREN DES 19. JAHRHUNDERTS – IHRE DENKWEISEN ÜBER POLITISCHE, WELTANSCHAULICHE UND NATIONALE FRAGEN

Zusammenfassung

1859 wurde Österreich von Italien besiegt. Die Niederlage wirkte auf die innenpolitischen Verhältnisse in Österreich und zwei Jahre später wurde das Februar Patent verabschiedet. Im März folgten dann die Wahlen.

Die Wahlen haben alle überrascht und daher traten bei den Wahlen auch keine Parteien an, sondern zwei politische Gruppen. Für die Gruppe Ambrož war der Kernpunkt die Verfassung, für die bürgerliche Gruppe dagegen die Frage des Slowenentums. Jedoch war der Unterschied zwischen den zwei Gruppen nicht so groß und zwei Drittel der Kandidaten waren gleich.

Das Hauptproblem in Europa, und auch im Land Krain, war die Frage der Nationalität. Nationen in so einer Form gab es bis dato nicht und daher mussten die Nationalisten für ihre Nation eine geschichtliche Kontinuität entwickeln – von Altertum bis heute.

Der Politiker Josip Vošnjak beschrieb, wie es in seiner Familie ausgesehen hatte. Zuhause haben sie Deutsch gesprochen. Sie alle haben aber auch die slowenische Sprache beherrscht. Über die nationale Identität hatte sich aber keiner Gedanken gemacht.

Der Historiker Vasilij Melik kam zum Ergebnis, dass auf dem Lande slowenisch gesprochen wurde, in den Städten dagegen herrschte die Zweisprachigkeit. Dafür gab es mehrere Gründe. Das slowenische Schulsystem und die slowenische Sprache blieben in der Entwicklung zurück und die Menschen benutzten lieber die deutsche Sprache, auch wenn sie bei der Volkszählung angaben, sie gehören zu der slowenischen Nation.

Die slowenische Partei Narodna stranka sah den Kernpunkt des Problems in der deutschen Kultur. Für die Partei gab es nur eine Lösung: die Trennung der Slowenen von der deutschen Kultur. Die Spaltung wurde vorangetrieben und es galt, ein guter Slowene war nur der, der sich zum Programm der Partei bekannte. Er sprach nur slowenisch, war gegen die Deutschen und war ein Befürworter der Idee des Slawentums. Alle die das Programm nicht annahmen, wurden ausgeschieden und als Volksfeinde bezeichnet. Es war egal, ob sie Slowenen waren oder nicht. Vasilij Melik bezeichnet daher die Partei Narodna stranka als sehr konservativ.

Die verfassungstreuen Großgrundbesitzer in Krain nahmen die Idee der Nation nicht an. In ihrem Programm setzten sie sich für eine starke Verfassung und für die Idee des Liberalismus ein. Sie waren gegen den Absolutismus und für die Trennung von Kirche und Staat. Die Nationalität der Mittglieder war ihnen unwichtig und daher wurden sie ein Sammelbecken für Menschen, denen die Nationalität egal war. In ihren Reihen finden wir auch Leute, die gegen die Spaltung der slowenischen und der deutschen Kultur waren. Die Partei der verfassungstreuen Großgrundbesitzer war daher nicht radikal und setzte sich für ein friedliches Zusammenleben aller Nationen in Österreich ein. Sie waren der Überzeugung, dass alle Nationen die gleichen Rechte haben sollten und sie waren den Staat und dem Hause Habsburg ergeben.

Den radikalen Nationalismus wollten sie eingrenzen oder sogar eliminieren. Sie waren überzeugt, dass es machbar ist. Daher setzten sie sich für das Recht der Freiheit (verankert in der Verfassung) und die Toleranz ein. Jede Nation sollte ein gleichberechtigtes Mitglied im Staate Österreich sein. Jeder sollte seine Kultur und seine Sprache frei weiter entwickeln

können. Sie waren bereit, jeden nationalen Wunsch zu befürworten, solange dadurch andere Nationen nicht eingeschränkt wären oder die Einigkeit des Staates gefährdet wäre.

Auch die slowenische Partei Narodna stranka war Österreich und dem Kaiser ergeben. Sie wollten jedoch alle Slowenen unter einem Dach – in Vereinigtem Slowenien (Zedinjena Slovenija) – vereinen. Die verfassungstreuen Großgrundbesitzer waren dagegen, da sie den Plan als nationalistisch ansahen.

Schon in den sechziger Jahren kam es zu den ersten Konflikten zwischen den Ansichten der verfassungstreuen Großgrundbesitzer und der Partei Narodna stranka. Das Hauptthema war die Sprache, z. B. in welcher Sprache sollten die Sitzungsprotokolle geführt werden.

1867 setzte sich die Partei Narodna stranka für das Konkordat ein und somit vertrat sie auch die Ansichten der römisch-katholischen Kirche. Die verfassungstreuen Großgrundbesitzer waren gegen das Konkordat. Gegen das Konkordat war auch der liberale Flügel der Partei Narodna stranka. Vinko Fereri Klun verließ daraufhin die Partei und trat in die Partei den verfassungstreuen Großgrundbesitzer ein. Das war das zweite Mal, dass die Partei Narodna stranka Mittglieder verlor, die dann zu dem verfassungstreuen Großgrundbesitzer übergingen.

Ende der sechziger Jahre begann die Tabor-Bewegung. Die Bewegung setzte sich für das Vereinigte Slowenien ein und es wurde auch Stimmung gegen die deutschen Krainer gemacht. Etbin Henrik Costa verglich die Bewegung mit den Türkenkriegen im 16. Jahrhundert und bezeichnete die Deutschen als die neuen Türken. Die verfassungstreuen Großgrundbesitzer verurteilten die Bewegung und bezeichneten sie als radikal und nationalistisch.

1869 gewannen die verfassungstreuen Großgrundbesitzer die Wahlen. Gleichzeitig versuchten sie den liberalen Flügel der Partei Narodna stranka für ihre Sache zu gewinnen. Die Fusion der verfassungstreuen Großgrundbesitzer und des liberalen Flügels sollte auf der Basis des gemeinsamen Programms geschehen. Das Programm sollte auf liberalen Ebene basieren. Die verfassungstreuen Großgrundbesitzer waren davon überzeugt, man könnte die unterschiedlichen Ansichten in den Fragen der Nation und der slowenischen Kultur zur beiderseitigen Zufriedenheit lösen, jedoch winkte der liberale Flügel ab.

Die verfassungstreuen Großgrundbesitzer erreichten mit ihrem Programm die ländlichen Wähler nicht. Die Wähler auf dem Lande waren sehr konservativ und fühlten sich der Kirche verbunden und wählten daher die Partei Narodna stranka. Im städtischen Bereich war es anders. In den Städten könnten die verfassungstreuen Großgrundbesitzer mit ihrem Programm punkten.

Die verfassungstreuen Großgrundbesitzer verglichen Österreich mit den USA. Jeder kann seine Meinung frei aussprechen, seine Sprache sprechen, seine Religion ausüben, seine Kultur leben usw. Trotzdem ist jeder, unabhängig von Herkunft, ein Patriot und steht fest hinter seinem Land. Die verfassungstreuen Großgrundbesitzer wollten dieses Model auf Österreich übertragen. Die deutsche Sprache verglichen sie mit der englischen Sprache. Die deutsche Sprache sollte also nur dazu dienen, die sprachlichen Barrieren zu überwinden. Den deutschen Vorsprung in der Kultur, Wissenschaft und Bildung sollten andere Nationen ausnutzen, um ihre eigene Nation auf gleiche Ebene zu entwickeln.